

فاطمه سفیدکن، معاون پژوهشی مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی
پست الکترونیک: sefidkon@rifr-ac.ir

اولویت‌بندی در گیاهان دارویی

یک اقدام در اولویت‌بندی گیاهان دارویی، تهیه کتابچه‌ای تحت عنوان «اطلس کاربردی گیاهان دارویی مهم و اولویت‌دار» بود که با مشارکت ۸ نفر از اساتید و صاحب‌نظران حوزه گیاهان دارویی تهیه شد. در این مجموعه ۱۸۰ گونه گیاه دارویی و معطر معرفی شد. در انتخاب این گیاهان موارد مختلفی از جمله خاستگاه گیاه، سطح زیر کشت در کشور و اقلیم مناسب کاشت، موارد مصرف در صنایع غذایی، آرایشی-بهداشتی، فرآورده‌های طبیعی و سنتی و ...، گیاهان پر مصرف در عطاری‌ها و طب محلی و امکان صادرات و صنعتی شدن در آینده مورد توجه قرار گرفت. این مجموعه اطلاعاتی ارزشمند در مورد وضعیت و کاربردهای مختلف این گیاهان ارائه می‌دهد، اما اولویت‌ها در موضوعات مجزا مجدداً باید از این لیست استخراج شوند، چرا که گیاهانی که در حال حاضر برای اهلی کردن اولویت دارند، لزوماً با گیاهانی که در حال حاضر برای فراوری یا تدوین استاندارد یا برندسازی و ورود به بازارهای جهانی اولویت دارند، یکی نیستند. فرآورده‌های طبیعی و پیرو آن گیاهانی که برای بازار داخلی و خارجی اولویت دارند، می‌توانند با هم متفاوت باشند. در ضمن اولویت‌بندی نیز با مرور زمان تغییر می‌کند و مرتب باید مورد توجه و بازنگری قرار گیرد.

گاهی در موضوعات مختلف، تعداد زیادی گزینه را در اولویت قرار می‌دهیم، طوری که مشخص نیست کدام را باید زودتر انجام داد. در واقع اولویت‌بندی یعنی انتخاب تعداد محدودی از گزینه‌های متعدد که باید با توجه به مقدرات و مزیت‌های نسبی کشور و بنا به نیاز بازار داخلی یا خارجی، امکانات، اعتبارات، نیروی انسانی کارآمد، فناوری پیشرفته، اطلاعات موجود، موقعیت زمانی و مکانی انجام شود. چه بسا برنامه‌ها و اسناد جامعی که تهیه می‌شود ولی به اجرا در نمی‌آید. اولویت‌گذاری نیاز به اطلاعات دقیق دارد. آمار صحیح، بخش مهمی از این اطلاعات است. همچنین اولویت باید دارای مزیت اقتصادی باشد، مزیت اقتصادی خود باید صریح و قابل اندازه‌گیری باشد تا بتوان برای آن تصمیم گرفت. اولویت‌گذار نیز باید عالم، متخصص و اهل تحقیق باشد و ارزش و اهمیت آن را بداند. بدون تحقیق و مطالعه هرگونه اولویتی فاقد اولویت است. اولویت‌گذار باید مسائل را خوب تجزیه و تحلیل کند و به نیازهای جامعه در حال و آینده واقف و آنها را حتی الامکان در گذشته لمس کرده باشد. ستاد توسعه علوم و فناوری گیاهان دارویی می‌تواند مهم‌ترین نقش را در اولویت‌گذاری گیاهان دارویی در محورهای مختلف ایفا کند. حضور متخصصان و صاحب‌نظران حوزه‌های متنوع گیاهان دارویی و نمایندگان حقوقی وزارتخانه‌های مختلف پتانسیل بسیار خوبی برای این کار است. گیاهان دارویی در کشور نیاز فوری به تعیین اولویت از جنبه‌های مختلف دارد. بی‌شک فردا بسیار دیر خواهد بود.

به‌طور یقین، تصمیم‌گیری صحیح در هر موضوع و انتخاب بهترین گزینه در سطح خرد، بستگی به اهداف کوتاه‌مدت و بلندمدت و اولویت‌گذاری در سطح کلان دارد. «اولویت» خود یک مفهوم انتزاعی است، از آنجایی که در مواجهه با مفاهیم انتزاعی هر کس می‌تواند برداشت خاص خود را داشته باشد، در تعریف آن، برای هر برنامه‌ای ابتدا باید شاخص‌های مورد نظر تعریف و شفاف‌سازی لازم انجام شود.

با توجه به پیچیدگی‌های موجود در موضوع گیاهان دارویی و نیز جنبه‌های مختلف قابلیت‌های آن، در صورت عدم اولویت‌بندی دقیق، در سطح کلان، شاهد کارهای بسیار متنوعی در این حوزه خواهیم بود که اگرچه هر کدام در جای خود می‌تواند دارای اهمیت باشد، اما از مجموع آنها نتیجه مورد نظر عاید نخواهد شد. وضعیتی که در حال حاضر به نحوی شاهد آن هستیم.

عده‌ای به دنبال صادرات پیاز زعفران هستند، زعفرانی که به‌عنوان گرانبهاترین ادویه جهان، بیش از ۹۰ درصد تولید آن در انحصار ایران است و کشورهای دیگری مثل اسپانیا و امارات بهره اقتصادی آن را می‌برند؛ عده‌ای دنبال وارد کردن و کشت وسیع استوای هستند که نه بومی ایران است و نه جایگاه خاصی در بازار مصرف کشور دارد. گروهی در پی صادرات ارقام پرمحصول گل محمدی از ایران به کشورهای همسایه هستند، در حالی که هنوز ارقام مناسب گل محمدی جایگاه مناسب خود را در کشور پیدا نکرده‌اند؛ گروهی هم در حال تهیه داروهای گیاهی هستند که عصاره یا اسانس آن را از خارج، وارد کشور می‌کنند. در حالی که آمار و ارقام به‌طور مرتب، حاکی از پتانسیل گیاهان دارویی بومی کشور و وجود بیش از ۲۰۰۰ گونه گیاه دارویی و اقلیم‌های متنوع کشور است، همچنان در تولید بذر و نشا و کشت‌های وسیع از گونه‌های غیربومی مثل اسطوخودوس، رزماری، آویشن باغی و ... استفاده می‌شود.

این نمونه‌ها که متأسفانه در همه حوزه‌های تحقیقاتی، آموزشی، کشت، فراوری، صادرات، برندسازی، بازار و ... به وفور یافت می‌شوند، نشانه یک نوع سردرگمی است که تنها راه پایان دادن به آن تعریف شاخص‌های مشخص در هر حوزه و اولویت‌بندی براساس آن شاخص‌هاست. طبیعی است این شاخص‌ها برای موضوعات مختلف، متفاوت است و پیرو آن گیاهانی که در هر موضوع در اولویت قرار می‌گیرند، نیز متفاوت هستند. به‌طور کلی، این وظیفه مسئولان رده اول هر کشوری است تا با استفاده از دانش صاحب‌نظران و تجزیه و تحلیل دقیق شرایط و فارغ از مسائل بخشی و بخشی‌نگری، نیازهای واقعی را اولویت‌بندی کنند و با هدف توسعه، بدون اینکه مرعوب، یا مجذوب این و آن، یا این کشور و آن کشور شوند، برنامه خود را با چشم‌اندازهای درست تبیین کنند و بداند تعریف دقیق اولویت در هر موضوعی کدام است.